

System Marii Montessori w pracy z małym dzieckiem

Geneza wychowania przedszkolnego w Polsce jako systemu pedagogicznego i organizacyjnego sięga początków XIX wieku. W tym to okresie ukształtowały się dwa typy instytucji sprawujących opiekę nad małym dzieckiem. Instytucje te powstawały w związku z zaistniałymi potrzebami społeczno-ekonomicznymi wiążącymi się z koniecznością podejmowania pracy zawodowej przez kobiety w rozwijającej się gospodarce i przemyśle kapitalistycznym. Placówki te wzorce organizacyjne i metodyczne czerpały głównie z kształtującej się na zachodzie Europy nowoczesnej myśli pedagogicznej, dotyczącej sposobów wychowania małego dziecka.

Pierwszym typem wspomnianych instytucji były ochrony przeznaczone przede wszystkim dla dzieci najuboższych sfer społecznych. W swoich założeniach przewidywały one głównie opiekuńczy charakter działalności wyrażający się troską o bezpieczeństwo i zaspokojenie podstawowych potrzeb swoich podopiecznych oraz praktyczne przygotowanie ich do życia. Były one placówkami niosącymi pomoc społeczną dla dzieci pochodzących z rodzin mających trudne warunki egzystencjalne. Podkreślić należy fakt, iż niejednokrotnie instytucje te pełniły funkcje „zakonspirowanych ośrodków realizujących podstawy wychowania narodowego i przeciwstawiały się fali germanizacji i rusyfikacji w zaborze pruskim i rosyjskim. Ochronkami nazywano również niektóre placówki opieki całkowitej dla dzieci sierocych w wieku przedszkolnym i młodszoszkolnym”¹.

Jakość pracy ochron, ich warunki higieniczno-sanitarne, organizacja, wyposażenie, a także poziom pracy opiekuńczo-wychowawczej były niejednolite i w dużym stopniu zależały od kwalifikacji oraz kompetencji osoby lub organu założycielskiego.

W drugiej połowie XIX wieku funkcjonować zaczęły instytucje bardziej postępowe, mające w swych założeniach pracę nie tylko opiekuńczo -wychowawczą, ale i dydaktyczną. Zatrudniano w nich wykwalifikowaną kadre, która kompetencje zawodowe niejednokrotnie uzyskiwała na wyższych kursach pedagogicznych. Nosiły one nazwę freblówek (z uwagi na realizację przez nie założeń pedagogiki F. Fröbela) lub ogródków dziecięcych, funkcjonujących w oparciu o założenia metody M. Montessori².

¹A. Kurcz, *Przedszkole*, [w:] red. J. Brągiel, S. Badora, *Formy pracy opiekuńczo-wychowawczej*, Wyd. WSP, Częstochowa 1997, s.53.

²A. Brzezińska, M. Burtowy, *Psychopedagogiczne problemy edukacji przedszkolnej*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 1985, s.7

Przełom XIX i XX wieku był więc okresem wzrostu zainteresowania psychologów, pedagogów i różnorodnych działaczy społecznych osobą małego dziecka i prawidłowościami jego rozwoju. Znacząca rola w kształtowaniu myśli pedagogicznej dotyczącej pracy z małym dzieckiem przypadła Marii Montessori, włoskiej lekarce i działaczce.

Życie i działalność Marii Montessori

M. Montessori urodziła się w 1870 roku we Włoszech, w prowincji Ancona. Wkrótce po urodzeniu rodzina przeniosła się do Rzymu. Rodzice decyzję tę podjęli z myślą o przyszłości i wykształceniu córki, dla której planowali zawód nauczycielki.

Maria, przeciwna tradycyjnej roli kobiety, swoje zainteresowania skierowała na matematykę, inżynierię, a następnie biologię. Wkrótce podjęła studia medyczne, które ukończyła w 1896 roku jako pierwsza kobieta we Włoszech, a następnie rozpoczęła działalność zawodową w Klinice Psychiatrycznej. Doświadczenia zdobyte w kontaktach z dziećmi upośledzonymi umysłowo ukształtowały w niej przekonanie, iż właściwie zorganizowana edukacja w przypadku osób niesprawnych umysłowo przynosi znaczne korzyści.

W celu głębszego zapoznania się z zagadnieniami optymalnej opieki w stosunku do dzieci o zaburzonym rozwoju umysłowym lekarka rozpoczęła podróże zagraniczne do Londynu i Paryża. Szczególnie interesowała się pracami naukowymi Jean Itarda i Eduarda Seguina, którzy w swoich rozprawach poruszali kwestię metod edukacji dzieci upośledzonych umysłowo i głuchoniemych.

Zainteresowania Montessori spowodowały, iż została ona aktywnym członkiem Międzynarodowej Ligi dla Wychowania Dzieci Niepełnosprawnych³.

Od 1899 roku wykładała na uczelni kształcącej przyszłych pedagogów, a w roku 1900 została mianowana dyrektorem instytutu, kształcącego nauczycieli do pracy z dziećmi upośledzonymi umysłowo. Przy instytucie zorganizowano wzorcową szkołę, w której Montessori pracowała przez dwa lata, konsekwentnie usprawniając własne metody, materiały i zaprojektowane własne pomoce dydaktyczne.

W 1901 roku lekarka, przygotowując się do rozpoczęcia pracy pedagogicznej, podjęła studia z zakresu filozofii, psychologii i antropologii. W latach 1904–1907 prowadziła w Instytucie Pedagogiki w Rzymie cykl wykładów przeznaczonych dla studentów medycyny.

W następnym okresie życia M. Montessori zorganizowała w jednej z dzielnic Rzymu Dom Dziecięcy – instytucję wychowawczą przeznaczoną dla małych dzieci. Działaczka zaprojektowała szczegółowo organizację, wyposażenie i urządzenie tychże instytucji, zgodnie z opracowaną przez siebie metodą.

„W Domach Dziecięcych przebywały dzieci zdrowe i normalne w wieku od lat dwóch do siedmiu. Dla wszystkich nowo wstępujących wychowanków organizowa-

³A. Łukaniuk-Quintanilla, *Szkoła Marii Montessori – historia i współczesność*, Oficyna wyd. Espero, 1998, s. 11-12

no szczegółowe badania lekarskie, których wyniki odnotowywano na specjalnych kartach indywidualnych (...) Dom Dziecięcy różnił się zasadniczo od tradycyjnej ochronki. W jasnych, przestronnych, estetycznie ozdobionych salach wszystkie sprzęty były dostosowane do wzrostu dzieci (sporządzono je w trzech różnych wymiarach według norm opracowanych przez Montessori). W salach znajdowały się lekkie stoliki, ławeczki, małe krzeselka, odpowiednio umiejscowione tablice (...). W Domu Dziecięcym urządzono stosownie do wzrostu wychowanków indywidualne szafki, umywalnie, wanny, a nawet baseny”⁴.

Pobyty dzieci określały przemyślane, dopracowane zasady organizacyjne. Rozkład dnia (czas pracy obejmował godziny: 9–17 zimą i 8–18 latem). Oprócz planowych zajęć przewidywano przerwy, w czasie których dzieci wracały do domu w celu spożycia posiłku i odpoczynku w formie leżakowania. W domach obowiązywał opracowany przez Marię odpowiednio zestawiony i dobrany materiał dydaktyczny. Zajęcia miały w większości charakter indywidualny i nieobowiązkowy.

Wśród zajęć kształtujących rozwój psychofizyczny dziecka organizowano zwłaszcza: gimnastykę fizjologiczną, gimnastykę wychowawczą, zajęcia przyrodnicze, roboty ręczne, zajęcia gospodarcze oraz czynności higieniczne, kształcenie zmysłów na specjalnie przygotowanym materiale oraz kształcenie umysłowe obejmujące rozwój pojęć, początki nauki czytania i pisanie, a także początki matematyki⁵. Nauka w Domu Dziecięcym obejmowała wszystkie dziedziny życia, kształtowanie umiejętności przydatnych w codziennej egzystencji, wdrażanie do samoobsługi oraz przygotowanie do nauki szkolnej.

Sukces wyrażający się uzyskiwaniem dobrych wyników w pracy z małym dzieckiem przyniósł sławę Marii nie tylko we Włoszech, ale i na całym świecie. Montessori rozpoczęła cykl wykładów w różnych krajach, a także upowszechnianie założeń swojej metody w piśmiennictwie pedagogicznym. Podręcznik „Il Metodo” wydany w 1909 roku przetłumaczony został na kilkanaście języków. Jednocześnie działaczka rozpoczęła organizację kursów szkoleniowych dla osób pragnących pracować jej systemem. Kursy te miały charakter międzynarodowych szkoleń. Opracowaną teorię pedagogiczną popularyzowała w różnych krajach, między innymi w Stanach Zjednoczonych, Australii, Hiszpanii, Anglii, Holandii, Austrii, Indii i innych.

W 1929 roku lekarka założyła Międzynarodowe Stowarzyszenie Montessori, którego zadaniem było kierowanie „ruchem montessoriańskim”. Wykłady i prelekcje wygłaszała w różnych ośrodkach akademickich na świecie; ostatni wykład zaprezentowała w 1950 roku na Sorbonie, gdzie otrzymała Krzyż Legii Honorowej. Uniwersytet Amsterdamski nagroził jej działalność przyznaniem tytułu *doctora honoris causa*. Za swą pionierską i twórczą aktywność została też nominowana do Pokojowej Nagrody Nobla. Zmarła w maju 1952 roku w Holandii.

⁴W. Bobrowska-Nowak, *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego*, WSiP, Warszawa 1978, s. 286.

⁵Tamże, s. 288.

Założenia i metody M. Montessori z zakresie pracy z małym dzieckiem „pomóż mi zrobić to samemu” – M. Montessori

Maria Montessori opracowała nowoczesną teorię pedagogiczną, wykorzystując w tym celu własne, szerokie wykształcenie medyczne, techniczne i pedagogiczne, obserwacje i doświadczenie uzyskane w pracy z małym dzieckiem oraz myśl pedagogiczną stanowiącą alternatywne spojrzenie na tradycyjny kształt edukacji wyrażaną przez ówczesnych myślicieli-pedagogów, takich jak: J.J. Rousseau, J.H. Pestalozzi i F. Fröbel. Akcentując stanowisko naturalistyczne rozwoju człowieka, lekarka podkreślała prawo każdej jednostki do swobodnego rozwoju. Tym samym postulowała ograniczanie ingerencji wychowawcy, sprowadzając jego rolę do obserwowania, organizowania procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Istotę wychowania ujmowała jako tworzenie warunków stymulujących swobodną aktywność wychowanków i sytuacji sprzyjających pobudzaniu ich rozwoju.

Podstawę działalności pedagogicznej, w ujęciu autorki, stanowi dziecko -jego rozwój, potrzeby, zainteresowania i możliwości. Wychowanie jest procesem pomocy osobie ludzkiej w osiągnięciu przez nią niezależności⁶.

Istotne w systemie Montessori są zainteresowania jednostki, które stanowią oś oddziaływań wychowawczych. Zainteresowania otaczającym światem pozwalają poznawać otaczającą je rzeczywistość, fakty i zjawiska występujące w przyrodzie, a także zależności zachodzące między nimi.

M. Montessori uznała okres dzieciństwa za ważny etap w życiu człowieka, w którym zachodzą podstawowe procesy twórcze, nadające kształt osobowości wychowanka. Wewnętrzna energia ukryta w każdym człowieku stanowi siłę napędową rozwoju, powodującą, że jest on w stanie budować własną osobowość w interakcji ze środowiskiem. „To z otaczającego świata dziecko, najpierw nieświadomie, a następnie w sposób zamierzony i świadomy, chłonie różne wrażenia, zdobywa wiedzę i doświadczenie, które wpływają na jego dalszy rozwój. Proces ten dokonuje się dzięki typowym dla okresu dzieciństwa właściwościom, takim jak: „absorbująca psychika”, „okresy szczególnej wrażliwości”, „polaryzacja uwagi”⁷.

W ujęciu Montessori decydujący wpływ na efekty wychowawcze wywierają dwa czynniki: uwzględnianie w procesie dydaktyczno -wychowawczym indywidualnych właściwości dziecka oraz prawidłowa organizacja środowiska wychowawczego zarówno materialnego, jak i społecznego. Jest ono motorem podejmowania wszelkiej aktywności przez jednostkę, kształtowania jej zainteresowań i gromadzenia wiedzy oraz spostrzeżeń o otaczającym świecie.

Dziecko w myśl założeń systemu może prawidłowo rozwijać się tylko wtedy, gdy zapewni mu się atmosferę wolności i swobody, dzięki której uniezależnia się od dorosłych i kształtuje swoją niezależność.

„Zasada swobody odnosi się do wyboru przedmiotu, miejsca i czasu pracy. Umożliwia to planowanie własnych czynności, ponoszenie odpowiedzialności za

⁶I. Adamek, *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. Impuls, Kraków 1997, s. 147.

⁷S. Guz, *Edukacja w systemie Marii Montessori*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 4, s. 196.

pracę wykonaną, przemyślenie swoich czynności, zastanowienie się nad ich konsekwencjami dla siebie i innych, sprawdzenie siebie, odkrycie swoich umiejętności i słabostek”⁸.

Montessori akcentuje potrzebę tworzenia w środowisku wychowawczym dziecka porządku i harmonii, co budzi zaufanie do otoczenia i chęć współpracy z nim. Pomieszczenia, sale, w których funkcjonuje jednostka, powinny być racjonalnie i bogato wyposażone oraz urządzone. Powinny one aktywizować dziecko i prowokować je do doświadczeń, manipulacji oraz podejmowania różnorodnych działań. Zgromadzony materiał i sprzęt powinien sprzyjać poznawaniu świata, rzeczy, a także zjawisk. Celowe jest zdaniem lekarki gromadzenie rzeczy w jednostkowych egzemplarzach, co sprzyja kształtowaniu pożądanych cech osobowości, takich jak: cierpliwość, umiejętność spokojnego oczekiwania na swoją kolej, szacunek dla pracy innych.

Środowisko wychowawcze otaczające dziecko wymaga nie tylko dobrej, funkcjonalnej organizacji, ale i estetyki.

Przedmioty otaczające dziecko powinny być dobrej jakości, funkcjonalnie ułożone. Materiał dydaktyczny odznaczać się powinien zdolnością do pobudzania rozwoju jednostki, rozwijania jej zainteresowań i potrzeb oraz umożliwiać czynienie postępów i ich obserwację przez nauczyciela.

M. Montessori podkreślała rangę i znaczenie stosowanych pomocy, zwanych przez nią materiałem dydaktycznym. Jego konstrukcja winna umożliwiać samokontrolę i samodzielne zdobywanie wiedzy bez ingerencji osób dorosłych. Materiał ten sklasyfikowała w czterech kategoriach⁹:

- materiał niezbędny do ćwiczeń życia praktycznego, ćwiczeń związanych z troską o środowisko i samego siebie, ćwiczeń dotyczących zwyczajów i form grzecznościowych oraz ćwiczeń związanych z pracami domowymi,
- materiał sensoryczny – kształtujący wszelkie zmysły i pobudzający aktywność umysłową,
- materiał akademicki – służący nauce języka, matematyki i innych dziedzin wiedzy,
- materiały artystyczne – będące podstawą ekspresji twórczej dziecka.

Wychowankowie przydzielani byli do jednego z trzech poziomów: (I poziom – 3–6 lat, II poziom – 6–9 lat, III poziom – 9–12 lat) w zależności od ich wieku rozwojowego, a nie metrykalnego. Założenie to umożliwiała realizację zasady indywidualizacji, podnoszenia efektywności pracy, wzmacniania motywacji do niej i uspołeczniania dzieci. Dziecko w systemie M. Montessori ma szansę kształtować swe indywidualne możliwości i zdolności oraz dostosować czas i rodzaj wykonywanych czynności do własnych zainteresowań i potrzeb. Autorka systemu brała pod uwagę założenie, że dziecko „wymaga przestrzeni życiowej, poznawczej i rozwojowej, dynamicznie zmieniającej się w miarę jego rozwoju, dostosowanej do niego pod względem pedagogicznym, osobowościowo-społecznym i dydaktyczno-

⁸I. Adamek, *Podstawy ...* poz. cyt., s. 149.

⁹Tamże, s. 150–151.

-przedmiotowym i odpowiadającej jego potrzebom, siłom, wzrostowi i wadze ciała”¹⁰.

Opracowała także zasady pracy z małym dzieckiem, do których zaliczyła:

- zasadę swobodnego wyboru miejsca pracy,
- zasadę swobodnego wyboru czasu pracy,
- zasadę swobodnego wyboru formy pracy,
- zasadę porządku,
- zasadę ograniczenia,
- zasadę izolowania trudności,
- zasadę własnego działania i powtarzania,
- zasadę samokontroli.

Respektowanie wyżej wymienionych zasad uczy wychowanków samodzielnego wyboru przedmiotu działania, planowania swoich czynności, odpowiedzialności za swoje postępowanie, przemyślenia decyzji i ich konsekwencji, a także sprawdzania własnej wiedzy i umiejętności.

M. Montessori wyraziła również swoje refleksje na temat zadań nauczyciela. Oprócz dobrego przygotowania merytorycznego oraz doskonałej znajomości materiału dydaktycznego powinien on znać teoretyczne i metodyczne założenia metody. Jednak główną funkcją pełnioną przez nauczyciela jest wspieranie samodzielnej aktywności dziecka, jego pracy. Nauczyciel nie uczy, ale podąża za dzieckiem, obserwuje je, udziela w razie potrzeby wsparcia i pomocy. Jego ingerencja jest wskazana tylko wówczas, gdy jej potrzeba wypływa od samego dziecka.

Nauczyciel tworzy dobrą atmosferę, czuwa nad przebiegiem procesu poznawania rzeczywistości, aktywizując rozwój wychowanka przez podsuwanie mu pomysłów i tematów.

M. Montessori wyrażała opinię, iż należy stawiać wysokie wymagania przyszłym nauczycielom. Oprócz walorów osobowych oczekiwała z ich strony gotowości do doskonalenia siebie i doksztalcania oraz dysponowania takimi cechami charakteru, jak: spokój, cierpliwość, miłość do ludzi oraz szacunek wobec innych. Nauczyciel powinien stanowić wzór osobowości, posiadać umiejętności pedagogiczne i zdolność dokonywania analizy swego działania poprzez samorefleksję i samokrytykę.

Pedagogika Marii Montessori znajduje wielu zwolenników – począwszy od edukacji przedszkolnej po młodszoszkolną i szkolną. Jej upowszechnienie i realizacja, zgodna z założeniami metody, wymagają jednak dość znacznych nakładów finansowych, szkolenia kadry, a także zdobycie społecznej akceptacji i zaufania wyrażającej się aprobatą alternatywnego sposobu myślenia o edukacji.

Bibliografia

- Adamek I., *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. Impuls, Kraków 1997.
 Bobrowska-Nowak W., *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego*, WSiP, Warszawa 1978.

¹⁰Hans Joachim Schmutzler, *Wychowanie przedszkolne w Pedagogice Montessori*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgon 1991, s. 18.

- Brzezińska A., Burtowy M., *Psychopedagogiczne problemy edukacji przedszkolnej*, Wyd. UAM, Poznań 1985.
- Guz S., *Edukacja w systemie Marii Montessori*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1994, nr 4.
- Guz S., *System pedagogiczny M. Montessori w teorii i praktyce*, [w:] red. Jakowicka M., *Współczesne przemiany edukacji wczesnoszkolnej*, Zielona Góra 1995.
- Kurcz A., Przedszkole, [w:] red. Brągiel J., Badora S., *Formy pracy opiekuńczo -wychowawczej*, Wyd. WSP, Częstochowa 1997.
- Łukaniuk-Quintanilla, *Szkoła Marii Montessori – historia i współczesność*, Wyd. Espero, 1998.
- Montessori M., *Domy dziecięce*, Warszawa 1913.
- Schmutzler H.J., *Wychowanie przedszkolne w Pedagogice Montessori*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgon 1991.